

12. Мамалига А. І. Структура газетного тексту. Київ : Вища шк., 1993. 137 с.

13. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови : Навч. посібник. Київ : Наука, 1994. 77 с.

14. Мітчук О. А. Подієва інформація як індикатор формування експресії недійного тексту. *Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку* : матеріали І Міжнар. наук. конф. : у 3 т. Т. І. / відп. ред. В. М. Галич; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 96–102.

15. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації // *Мовознавство*. 1977. № 5. С. 35–44.

16. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі // *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. – Київ : Наук. думка, 1990. С. 166–179.

17. Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціальнокультурного розвитку суспільства: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1992. 38 с.

18. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. Под ред. Д. Э. Розенталя. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 256 с.

Марина Химич

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – к. філол. н., доц. Богатько В.В.)*

**ЕПІТЕТНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК ЗАСОБИ
ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ
«ІСТОРИЧНА ДОБА» В РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО
«ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»**

Кожен видатний художник - якщо він справді є таким - відбиває у своїй творчості деякі переломні моменти історичної долі рідного народу, прагнучи узагальнити дійсність, дати якомога ширшу панораму доби. У творчості І. Нечуя–Левицького українська нація, як у чудовому мистецькому дзеркалі, побачила сама себе.

Вдумливий спостерігач народного життя, майстер великих епічних полотен, І. Нечуй–Левицький з глибокою проникливістю відбирав із тогочасної дійсності різноманітні живі типи й змальовував їх докладно й неквапливо, у спокійній, об'єктивній манері, часом забарвленій ліризмом або гумором. На думку І. Франка, письменник відзначався поміж своїх літературних сучасників «як по красоті і плавності складу, так і по силі та живості картин, вірності рисунку та тій хватаючій за серце теплоті чуття, яка відзначає поміж російськими письменниками Тургенева та Помяловського» [12, с. 63].

Кожний етап історико-літературного процесу, кожний жанр, певна тема художнього твору формують власну систему епітетів, відмінну за функціонально-стилістичним навантаженням. Крім того, система епітетів завжди є особливою ознакою ідіостилю письменника.

Вивчаючи жанрово-стильові ознаки епітетів, важливо з'ясувати їх загальні та специфічні, залежні від характеру жанру, художньо-стилістичні функції. Саме художня, естетична функція «передбачає вплив мовних образів на емоції реципієнта»[5, с. 300]. Вона привертає увагу авторів, що вивчають роль епітета у фольклорі та художній літературі: «На першому місці в епітета – його художня функція, яка може бути різною, але завжди естетичною» [9, с. 6].

В історичних романах епітет як поліфункціональний елемент художньо – мовної системи реалізує свої зображально-виражальні, оцінні потенції у створенні національно-мовної картини світу відтворюваного періоду, у змалюванні історичних подій, відтворенні культури, побуту, зброї, звичаїв

козаків, батальних сцен, в описах зовнішності персонажів, розкритті рис їх характеру, дій, вчинків, психічного стану історичних осіб тощо.

У романній формі автор приділяє увагу художній деталі, конкретизації зображуваного, чому значною мірою сприяють епітети. Саме на деталях, зокрема й на виборі епітетів, вибудовується цілісність художнього твору, виявляється авторська стратегія стилю. Епітетна деталізація виступає засобом і індивідуалізації, і типізації образів. «Під пером майстра, – зауважує В. Жайворонок, – смислова структура слова ускладнюється. У ній поєднується художня спрямованість твору в цілому та авторська творча індивідуальність зокрема, що виявляється у вмілому поєднанні слів предметно-точних і асоціативно-точних (метафоричних), супроводжуваному активізацією метафоричних значень (та інших асоціативних нашарувань) у словах»[7, с. 34].

Мовностилістичний аналіз зазначених художніх текстів, що репрезентують відповідний період історії української літературної мови (другої пол. XIX – першої пол. XX ст.), поглиблює знання історії літературної мови, розширює бачення її стилістичних можливостей, модифікацію стилістичних засобів у різних стильових жанрах, зокрема в жанрі історичного роману.

Художньо-історичні тексти досліджували мовознавці І. К. Білодід [1], Г. П. Їжакевич [8], Л. С. Донець [4], С. Я. Єрмоленко [6], Л. В. Голоюх [3], зосереджуючи увагу на таких питаннях, як роль у художньому зображенні архаїчної лексики, співвідношення понять *мова епохи* та *сучасна мова*, стилізація мови художніх творів, фольклорні елементи як засіб часових і локальних характеристик у сучасному історичному романі.

Звернення І. Нечуя–Левицького до історичного минулого не було випадковим, оскільки зумовлювалось життям українського народу, сповненим величезними історичними розрухами. Значної уваги І. Нечуй–Левицький приділив періодам історії України, коли вона була незалежною або автономною державою, тим самим протиставляючи її

сучасному становищу українського народу, який втратив свою державність, перебував під соціально-національним гнітом Російської імперії.

Він усвідомлював, що в умовах бездержавності звернення до історичного минулого є справою політичною, але використовував його не тільки як засіб політичної агітації, «... а включав його в систему культурно-політичних та естетичних цінностей українського народу» [10, с. 488].

Історична проза І. Нечуя–Левицького, має просвітительський характер, засобами художнього письма відтворює реальні постаті нашого минулого.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз епітетних словосполучень лексико-семантичної групи «Історична доба» за романом І. Нечуя–Левицького «Гетьман Іван Виговський».

Ознаки історичного часу, конкретної доби простежуємо в епітетних словосполученнях різного семантичного наповнення. Лексико-семантичну групу «Історична доба» в досліджуваних текстах репрезентують епітетні словосполучення з лексемами *час* (пряма номінація), стилістично маркованими *година* у значенні «важкі, скрутні обставини» [11, с. 102]. Таку ж негативно-оцінну семантику має номінація *руїна*, характерна для твору І. Нечуя–Левицького, яка є в загальномовному словнику з відповідним тлумаченням: «Руйнування, знищення чого-небудь» [11, с. 897]. Як образ історичної доби постає такий синонімічний ряд: *лихоліття, час, година, хвиля, руїна*.

Іменник *лихоліття* означається прикметниками, що конкретизують, уточнюють суспільно-історичні відносини з географічними сусідами України доби Козаччини: *татарське, польське*. Наприклад: «**Польське лихоліття** було ненависне народові й простим козакам» (1, с. 491).

Широку сполучуваність мають лексеми *час, година, хвиля*. Така епітетна сполучуваність є характерною для іменників, що репрезентує авторське осмислення певного історичного періоду. Наприклад: *час – смутний, небезпечний, неспокійний, тривожний, недобрый, тяжкий, поганий, каламутний, бурливий; година – скрутна, страшна, похмурна,*

нещаслива, лиха, крута; хвиля – важка, найтяжча. У всіх художніх означеннях виявляємо спільні семи «тривога», «небезпека», «безрадісність», «сум», «труднощі» тощо, що дає нам підстави об'єднати епітети в синонімічні ряди: «В ті **тривожні часи**, коли сподівались польського нападу щодня, коли усі козаки були на війні, покидавши дома самих молодиць, українські молодиці набирались сміливості і відваги й окозачувались» (1, с. 427); «Не можна сказати, що маси не втямили й не тямали його політики в ті **бурливі часи** загального політичного усенародного руху...» (1, с. 530); «**Страшна година** силувала й жінок ставати з рушницями до оборони рідного краю» (1, с. 427).

Книжні і розмовні епітети вживаються як у авторських характеристиках, так і у мові персонажів. З погляду сучасної лексичної норми сполучуваність *каламутні часи*, *круті часи* тяжіє не до розмовного стилю, як про це свідчать відповідні ремарки в словнику, а до стилістично забарвленого слововживання, характерного для мови історичних романів.

Лексико-семантичний варіант лексем *час*, *період*, *епоха* реалізується в сполученнях лексеми негативної конотації *руїна* з оцінними епітетами, що характеризують епоху за найбільш відповідною для неї ознакою: *страшна руїна*, *велика руїна*: «В оселі був такий спокій, пліло таке тихе, сільське, господарське життя, неначе **страшної руїни** та різанини за гетьмана Богдана ніколи й не було, неначе люди в Чигирині жили завжди в спокою і в щасті і не зазнали пожежі, битв, вирізування людей, різанини та руйнування»(1, с. 427); «З того бойовища пішла на дальніші часи неначе **страшна** пошесть на проливання братньої крові, на **велику руїну** України» (1, с. 519); «Виговська спостерегла, що на Україні починається **велика Руїна**, що перебувати в Барі неспокійно і небезпечно од усякого нападу і поляків, і козаків» (1, с. 528). Останні приклади засвідчують, що у художній мові І. Нечуя-Левицького образи *Україна* і *Руїна* семантично зближуються, навіть ототожнюються. Україна стає об'єктом руйнування.

Семантика назви епохи засвідчена в конкретних текстах: спочатку в номінації *руїна* реалізується сема «процес», а згодом ця назва виступає як номінація відповідної історичної доби. Отже, тексти історичних романів зафіксували формування у колективній свідомості українців оцінки історичної доби під назвою Руїна. Доба Руїни була трагедією для українського народу, оскільки були зруйновані паростки державності, що призвело до соціально-політичного та морального хаосу в суспільстві. Досліджувані твори відбили це усвідомлення народу в долях людей, подіях, що знайшло відображення в мовних портретах, характеристиках часу, зокрема і в семантиці епітетних словосполучень.

Асоціативно пов'язані зі станом людини означення, які переважно характеризують настрій, думки, внутрішній стан людини і конкретизуються за допомогою експресивних слів: *сльози, думи: сльози – гарячі, гіркі, дрібні; дума – смутна, сумна, жалібна, важка, гірка*. Наприклад: «*Не одну ніченьку доведеться мені обливати гіркими сльозами білу постіль, вранці вмиватись не криничаною водою, а дрібними сльозами...*» (1, с. 501).

Народнопісенні епітети *дрібні, гіркі сльози* стилізують мову твору, вказуючи на зв'язок її з мовою фольклору, з народно розмовними джерелами: «*Сумні й жалібні думки швидше заворушилися в душі Виговського*» (1, с. 305); «*...а Зінко хилив голову, і сам похилився од важких думок в голові*» (1, с. 443).

Добу Руїни характеризують епітетні словосполучення на позначення суспільно-історичних явищ, пов'язаних з руйнуванням держави: *чвари – військові, криваві; бучі – криваві; події – криваві, неспокійні*. Наприклад: «*Усе його тривожне життя, усі події його віку майнули перед ним..., майнули події все криваві і неспокійні: і полон татар, і битви гетьмана Богдана, і його служба в Богданових походах, і страшна битва під Конотопом, де він одбивався од Москви, де полягли десятки тисяч московського війська, і Гадяцька умова, і ласка короля*» (1, с. 525).

Отже, семантично і стилістично навантаженими виступають епітети *страшний, важкий, скрутний, тяжкий, неспокійний, тривожний, небезпечний, лихий, смутний, крутий, похмурний, недобрий, нещасливий, поганий, проклятий, каламутний, бурливий, кривавий* щодо характеристики часу, подій, емоційного і фізичного стану персонажів тощо. Вони й створюють домінуючу мінорну тональність в оцінці історичної доби.

Список використаної літератури

1. Білодід І. К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози (переважно післявоєнного періоду 1945 – 1950 р. р.). Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. 328 с.
2. Буда В. А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90 рр. ХХ ст.). Київ : Рідна мова, 1998.
3. Голоюх В. І. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1996. 20 с.
4. Донец Л. С. Особенности языка произведений исторического жанра (на материале произведений С. Скляренко, П. Загребельного, И. Кочерги. С использованием романов Ю. Смолича, А. Югова, В. Яна) : автореф. ...дис. канд. филол. наук: 10.02.01. К., 1979. 22 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
6. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Наук.думка, 1987. 245 с.
7. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект. *Мовознавство*. 1998. №6. С. 27 – 34.
8. Їжакевич Г. П. Особливості мови і стилю історичних. [У кн. : Курс історії української літературної мови]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 136 – 141.
9. Кравцов Н. И. К изучению эпитета в русской фольклористике.

Эпитет в русском народном творчестве. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1980. С. 5–16.

10. Міщук Р. Уроки історії – уроки моральності. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський. Київ : Дніпро, 1991.

11. Словник української мови : В 11-ти томах. Київ : Наук.думка, 1970–1980.

12. Франко І. Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції. Твори: У 50 т. Т. 26. Київ : Наук.думка, 1980.

Список використаних джерел

1. Нечуй–Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький; Гетьман Іван Виговський : Іст. романи. Київ : Веселка, 1996. 542 с.

Любов Федонюк

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики*

імені Михайла Стельмаха

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

(Наук. керівн. – докт. філол. наук, проф. Завальнюк І. Я.)

СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ВІДОКРЕМЛЕННЯ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ

У різний час проблему ускладнення простого речення відокремленими другорядними членами досліджували відомі вчені І. Білодід, Л. Булаховський, В. Виноградов, Т. Бугайко, С. Єрмоленко, Т. Крайнікова, Л. Мацько, Є. Пасічник, М. Плющ, Л. Пустовіт, В. Русанівський, Г. Токмань, М. Шанський та ін. [1, с. 160]. У сучасному мовознавстві наявні різні підходи до проблеми речень із відокремленими другорядними членами. Одні дослідники – І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська – вважають, що вчення про відокремлені члени речення недостатнє, бо в ньому зацентовано на інтонаційно-смісловому боці цього явища, обґрунтовано передусім